

'Ja'-, 'tai'- ja 'vaikka'-merkityksisten lekseemien kontaktilähtöinen variaatio rajakarjalaismurteissa

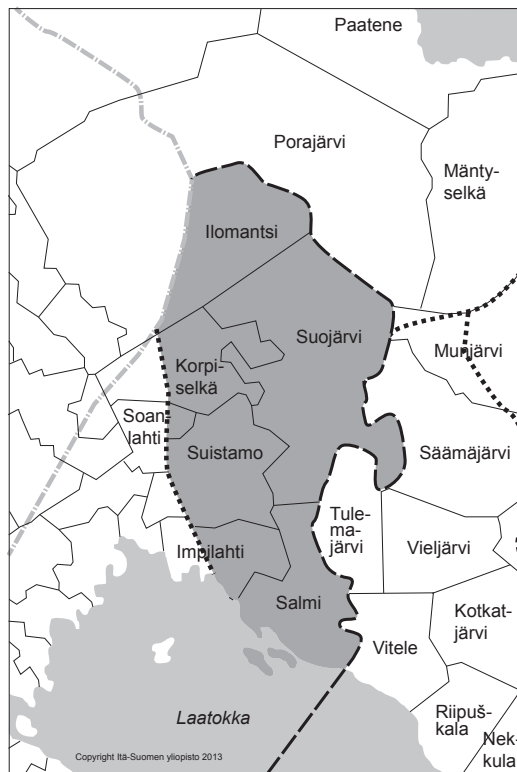
SUSANNA TAVI JA LAURI TAVI

1 Johdanto

Rajakarjalaismurteet muodostivat vuoteen 1944 saakka Suomessa Neuvostoliiton rajalla sijainneen etelä- ja livvinkarjalaisten murrepiirteiden törmäysalueen. Alueelle oli ominaista vahva suomen kielen vaikutus, joka erotti rajakarjalaisia murteita muusta karjalasta. Näitä murteita puhuttiin Suojärvellä, Salmassa, Suistamolla, Korpiselässä, Impilahdessa ja Ilomantsin itäosissa, ja ne muodostavat oman, karjalan murteiden tavallisesta taksonomiasta hieman poikkeavan ryhmänsä. Suomi luovutti Raja-Karjalan (ks. karttaa 1 s. 402), johon kuuluu edellä mainittujen pitäjien lisäksi Soanlahti, Neuvostoliitolle vuoden 1944 Moskovan rauhassa. Alueen luovutuksen myötä asukkaiden tuli siirtyä muualle Suomeen. Monet Suomen nykyisistä karjalankielisistä ovat heidän jälkeläisiään.

Vasta viime aikoina suomenkarjala ei-alueellisena vähemmistökielenä on saanut osakseen runsaampaa huomiota. Sitä on tutkinut esimerkiksi Anneli Sarhima (2016, 2017). Raja-Karjalan murteita on tarkasteltu myös Itä-Suomen yliopiston FINKA-hankkeessa (2011–2014) työstetyn Raja-Karjalan korpuksen pohjalta (esim. Massinen 2012; Tavi 2015, 2018; Uusitupa 2017; Uusitupa, Koivisto & Palander 2017).

Yksi erilaisten raja-alueiden kielimuotojen tyypillisistä piirteistä on variaatio. Rajakarjalaismurteisiin variaatiota on syntynyt livvinkarjalan ja varsinaiskarjalan etelämurteen kohtaamisesta mutta myös suomen ja venäjän kielen kohtaamisesta valtioiden raja-alueella. Vaihtelu on näin kontaktilähtöistä, mikä tarkoittaa karjalankielisten ainesten keskinäisen variaation lisäksi variaatiota vierasperäisten ainesten kanssa. Tällaisessa vaihtelussa rinnakkain esiintyvien ainesten merkityksissä ja funktioissa ei yleensä ole suuria eroja. (Uusitupa ym. 2017: 94; Verschik 2014: 45.) Rajakarjalaismurteiden leksikossa tällainen variaatio ilmenee etenkin karjalaan konventionaalistuneiden venäläisperäisten lekseemien paradigmaattisena korvautumisena niiden suomenkielillä vastineilla (Tavi 2018: 323), mikä tapahtui viimeistään vuoden 1944 jälkeisessä kaksikielistymistilanteessa, kun karjalankieliset asutettiin suomenkielisten keskelle. 1900-luvun karjalaa onkin leimannut sen puhujien kaksikielisyyttä, sillä Suomessa karjalankieliset puhuvat toisena kielenä suomea ja Venäjällä venäjää.

Kartta 1.
Raja-Karjala. Karjalankieliset alueet on merkitty harmaalla.

Tässä artikkelissa tarkastelemme kaksikielisten kielikontakteja määrittelevien teorioiden avulla karjalaan konventionaalistuneiden venäläisperäisten DA-, LIBO- ja HOT-lekseemien variaatiota ja korvautumista niiden uudemmilla suomalaisperäisillä merkitysvastineilla. Näitä lekseemejä on perinteisesti käytetty konjunktiivina, mutta kuten tässä artikkelissa osoitamme, niillä on myös muita funktioita. Tutkimuskohteena on näin suomen kielen (L2) vaikutus karjalan kielen (L1) venäläisperäisten aineiden käyttöön leksikaalisesta näkökulmasta. Tutkimme näiden suomalais- ja venäläisperäisten leksikaalisten merkitysparien frekvenssijakaumia korpusvetoisesti, sillä sane-frekvenssejä voi pitää lekseemien juurtumista ilmentävänä tekijänä yksilön puheessa (Backus 2010: 231). Metodologisesti tutkimus on kaksiosainen. Ensiksi vertailemme tilastollisesti suomalais- ja venäläisperäisten lekseemien esiintymien suhteellisia osuuksia ja niihin vaikuttavia kielenulkoisia muuttujia. Toiseksi käsittelemme niiden merkityksiä korpuslingvivistisestä näkökulmasta ja tutkimme niiden funktioita klustereita eli sanakimppuuntumia vertailemalla. Tutkimuskysymyksemme ovat seuraavat: Käytetäänkö aineistossa suomen vai karjalan mukaisia aineksia, ja selittävätkö kielenulkoiset muuttujat niiden käyttöä? Onko venäläis- ja suomalaisperäisten aineiden välillä funktioeroja eli jonkinlaista työnjakoa, ja mitä tulokset kertovat suomi–karjalakaksikielisydestä?

Artikkelin rakenne on seuraava: Luvussa 2 esittelemme tutkimuksen taustaa eli rajakarjalaismurteiden kehitystä ja kontaktilähtöisten muutosten teoriaa erityisesti partikkeleiden osalta, joiksi konjunktiot useissa kieliopeissa luokitellaan. Luvussa 3 kuvaamme tutkimusaineiston ja luvussa 4 tutkimusmenetelmät. Tutkimustulokset raportoimme luvuissa 5–6. Artikkelin päättää loppukatsaus luvussa 7.¹

2 Kontaktlingvistinen tausta

Tässä luvussa pohjustamme tutkimustamme esittelemällä tarkastelemaamme kielimuotoa sekä teoreettista taustaa. Alaluvussa 2.1 kuvaamme ensin lyhyesti rajakarjalaismurteiden historiallista kehitystä etenkin kielikontaktien näkökulmasta. Alaluvussa 2.2 kerromme partikkeleiden kontaktlingvistiksestä tutkimuksesta muun muassa variaation näkökulmasta ja esittelemme tämän tutkimuksen kannalta keskeiset kontaktilähtöisten muutosten käsitteet.

2.1 Rajakarjalaismurteiden kehitys ja kaksikielisyminen

Karjalan ja venäjän kielikontakti on olennainen osa Raja-Karjalan murteiston historiaa, sillä venäjän kieli on vaikuttanut ajan saatossa monin tavoin karjalan kielen piirteisiin.² Kielten ensikontakti on tapahtunut itäslaavien saavuttua Laatokan alueelle kahdessa aallossa 300–700-luvulla, ja ensimmäiset slaavilaisperäiset sanat itämerensuomessa voidaankin ajoittaa viimeistään noin 600-luvulle (Kallio 2006: 157; Koivulehto 1999: 10). Itäslaavi vaikutti itämerensuomalaisten kielimuotojen erkanemiseen ja itämerensuomi puolestaan venäjän pohjoisen murteiston syntyyn. Todisteena näistä intensiivisistä kielikontakteista ja monisuuntaisista ja -ulotteisista kieltenvälisistä vaikutuksista alueen kielten (saame, vepsä, karjalan ja luoteisvenäläiset murteet) välillä ovat tuhannet lainasanat ja samankaltaiset muutokset kieliopissa. (Sarhimaa 1995: 194–195; 1999: 24–26 ja siinä mainitut lähteet.)

Karjalan voi katsoa kehittyneen omaksi kielimuodokseen viimeistään 1500-luvulla (Sarhimaa 2017: 38; Uusitupa ym. 2017: 83–84). Kielten väliset kontaktit olivat muutuneet intensiivisemmiksi 1200-luvulta lähtien, jolloin karjalaisia alettiin käännyttää kristinuskoon ja suhde oli kehittynyt adstraattiseksi eli tasavahvuiseksi. 1600-luvulle tultaessa venäjämästä muovautui vahva adstraatti itäiselle itämerensuomelle (Sarhimaa 1999: 48–49).

Myös rajakarjalaismurteiden kehityksen alku sijoittuu 1600-luvulle. Raja-Karjala liitettiin Stolbovan rauhassa vuonna 1617 Käkisalmen läänin osana Ruotsiin ja siten

1. Tutkimuksen päätekijä on Susanna Tavi, joka vastasi tutkimuksen suunnittelusta ja toteutuksesta. Artikkelin toinen kirjoittaja, Lauri Tavi, osallistui tutkimuksen suunnitteluun ja oli päävastuussa tilastotestien toteutuksesta sekä tilastotestejä koskevien osioiden kirjoittamisesta. Kiitämme kahta anonyymää arvioijaa käsikirjoituksen viimeistelyssä auttaneista kommentaareista. Tutkimus liittyy hankkeeseen Muutto ja kielellinen eriytyminen: karjala Tverissä ja Suomessa (SA 314848).

2. Yksityiskohtaisemmin rajakarjalaismurteista ks. Uusitupa ym. 2017 ja luoteisvenäläisen kielialueen kehityshistoriasta Sarhimaa 1999: 20–27.

luterilaisen uskon ja suomen kielen vaikutuspiiriin, mikä koski etenkin läntisintä rajapitäjää Ilomantsia. Valtakunnan rajan muutoksen seurauksena Raja-Karjalasta muutti pois väkeä ja poismuuttaneiden tilalle tuli Savosta luterilaisia, mistä alkoi alueen osittainen uskontoon pohjautuva kaksikielistyminen. Tässä tapauksessa kaksikielistyminen tarkoitti suomen- ja karjalankielisten rinnakkaiseloä eikä yksilöiden kaksikielisyttä. (Uusitupa ym. 2017: 70, 84; Hirvonen 1973: 78; ks. myös Kuujo 1963: 79.)

1600-luvulta alkaneelle aikakaudelle oli ominaista sotaisuus, minkä seurauksena rajojen siirrot vaikuttivat Raja-Karjalan alueen elämään. Vuonna 1721 Raja-Karjala siirtyi takaisin Venäjälle, ja vuodesta 1809 siitä tuli osa autonomista Suomen suuriruhtinaskuntaa. Koko tällä aikakaudella rajanylinen kanssakäyminen oli mahdollista: etenkin rajapitäjistä Salmista ja Suojärveltä käytiin kauppaa aina Pietarissa saakka. Näin myös venäjän kielen vaikutus vahvistui ja käytön vähentymisen myötä karjalasta tuli venäjään nähden heikko adstraatti (Sarhimaa 1999: 49). Rajanylinen yhteydenpito pyrittiin katkaisemaan Suomen itsenäistymisen jälkeen viimeistään 1920-luvulla. Lopullisesti yhteydet katkesivat vuoden 1944 Moskovan rauhassa, kun Raja-Karjala luovutettiin Neuvostoliitolle ja asukkaiden tuli muuttaa muualle Suomeen. Samalla Raja-Karjalan karjalankielisistä siirtokarjalaisista muodostui ei-alueellinen kielivähemmistö Suomeen. (Pyöli 2013: 163–167; Uusitupa ym. 2017: 70–72; Jeskanen 2005: 225.)

Raja-Karjalan siirtokarjalaisien oli sopeuduttava uuteen kielelliseen ympäristöönsä ja opittava suomea, mikä usein tarkoitti myös yksilöiden kaksikielistymistä. Etenkin kouluissa karjalan kielen käyttöä rajoitettiin, ja siksi vanhemmat alkoivat puhua lapsilleen kotona suomea. (Laakso, Sarhimaa, Spiliopoulou Åkermark & Toivanen 2016: 62–63; Jeskanen 2005: 225.) Tällaisen ilmapiirin seuraukset ovat havaittavissa myös nykyään: ELDIA-projektissa (*European Language Diversity for All*) luodun kielen elinvoimaisuusbarometrin mukaan karjalan kielen tila Suomessa on kaikista tutkituista Euroopan suomalais-ugrilaisista vähemmistöistä kveenien jälkeen toiseksi heikoin (Laakso ym. 2016: 65).³

Raja-Karjalan siirtokarjalaisilla pragmaattisesti dominoiva kieli on ollut suomi, sillä asioiden hoitaminen on tapahtunut yhteiskunnassa siirtokarjalaisaikana suomeksi. Tällaista tilannetta voi kuvailla epäsymmetriseksi kaksikielisyysdeksi, joka voi ajan mittaan johtaa kielenvaihtoon. Jotta valtakieli ei syrjäyttäisi vähemmistökieltä, vähemmistökielen säilymisen kannalta yksi tärkeimmistä tekijöistä on institutionaalinen tuki eli mahdollisuus kuulla ja käyttää kieltä yhteiskunnan eri aloilla, vaikka sekkään ei itsessään takaa kielen säilymistä. (Thomason 2001: 4–5, 9.) Kielen säilymiseen vaikuttavatkin ennen kaikkea sosiaaliset tekijät, eivät niinkään kielen rakenteelliset seikat (Johanson 2002b: 249–250).

2.2 Partikkelit kontaktilähtöisten muutosten tutkimuksessa

Kieltenvälistä leksikaalista vaikutusta on perinteisesti tutkittu lainasanatutkimuksessa, joka on keskittynyt etenkin etymologiaan (karjalan kielen osalta ks. esim. Kalima 1952;

3. Tutkimuksessa tarkasteltuja Euroopan suomalais-ugrilaisia kielivähemmistöjä ovat unkari Sloveniassa ja Itävallassa, viro Saksassa, seto ja võru Virossa, vepsä Venäjällä, karjala Venäjällä ja Suomessa, viro Suomessa, meänkieli Ruotsissa, kveeni Norjassa ja pohjoissaame Norjassa.

Kallio 2006; Saarikivi 2009; Juntila 2015: 13–37). Sittenmin tätä etymologista painotusta on pidetty sikäli ongelmallisena, että synkroniset puheaineistot, lainautumisen mekanismit eli lainojen juurtuminen idiolekteissä ja konventionaalistuminen yhteisössä sekä kielen sosiaalinen aspekti ovat jääneet huomiotta (Backus 2014: 19). Etymologisessa tutkimuksessa jäävät sivuun kaksikieliset yksilöt, joilla kuitenkin on tärkeä rooli niin lainasanojen kuin muidenkin kontaktipiirteiden omaksumisessa (Kovács 2009: 44). Kaksikielisillä (*bilinguals*) tarkoitetaan tässä kahta kieltä käyttäviä henkilöitä arvioimatta heidän kompetenssiaan kyseisissä kielissä (Grosjean 2008: 13–14).

Sen myötä, että lainautumista on alettu tarkastella nykyistä laajempänä ilmiönä, myös lainautumisen terminologia on uudistunut. On esimerkiksi esitetty, että lainautuminen (*borrowing*) on harhaanjohtava metafora (Johanson 2002a: 288; Verschik 2008: 49–52). Yksi lainautumisen terminologiaa runsaasti kehittänyt teoria on koodikopioimisen viitekehys (*code-copying framework*, esim. Johanson 1993, 2002a, 2002b, 2013; Verschik 2008). Koodikopioimisessa ei tehdä eroa lainautumisen ja koodinvaihdon (*[insertional] code-switching*, ks. esim. Muysken 1997: 361) välillä, ja ilmiötä voidaan tutkia sekä synkronisesta että diakronisesta näkökulmasta. Leksikaalisia ”lainattuja” aineksia nimitetään globaaleiksi kopioiksi (*global copy*), mutta niiden ei tarvitse vastata täysin originaalejaan. Rakenteen ja merkitysten lainautumisesta taas käytetään termiä valikoiva kopio (*selective copy*), joka vastaa esimerkiksi käännoislainoja (*calque*). (Verschik 2008: 54, 61; Johanson 2002a: 291–292.)

Etenkin kahden rakenteellisesti samankaltaisen kielen, kuten läheisten sukukielten, välisen vaikutuksen kannalta kopioimista voi olla haastavaa tulkita. Siitä syystä Pieter Muysken (1997: 362) on esittänyt koodinvaihdon jatkumoon kuuluvan termin *congruent lexicalization* eli lekseemien paradigmaattinen korvautuminen, jolla tarkoitetaan kielen leksikaalisten ainesten korvautumista toisen rakenteellisesti samankaltaisen kielen aineksilla. Tällainen koodinvaihto on jokseenkin yhtenevä insertionaalisen tyyppin sekä globaalin kopioimisen kanssa. Yhteneväisyyden vuoksi käytämme koodikopioimisen viitekehysten lisäksi lekseemien paradigmaattista korvautumista kuvaamaan suomalaiskopioiden luonnetta sukukielessä karjalassa.

Partikkelit kopioituvat erityisesti kaksikielisyytilanteessa. Hierarkiateorioissa on esitetty, että ne voivat lainautua jo varhaisissa kontakteissa heti sisältösanojen jälkeen (Wertheim 2003: 144; 214). Puhutussa kielessä partikkeleiksi voidaan luokitella kaikki puhetta rytmittävät taipumattomat ainekset, myös konjunktion kieliopillisessa funktiossa toimivat lekseemit, koska ne voivat saada diskurssipragmaattisia funktioita (Verschik 2014: 48; Matras 2000: 519).⁴ Konjunktiot voivat olla etenkin puhutussa kielessä poly- eli monikategorisia (Duvallon & Peltola 2013: 318; ISK 2004 § 801).

Kaksikielisessä puheessa partikkelit eivät välttämättä ole puhujan kompetenssin kannalta vahvimman kielen mukaisia, vaan yleensä ne ovat kielestä, joka on puhujan elämänpiirissä pragmaattisesti dominoivampi. Näin puhujalla saattaa olla L1:ssä käytössä L2:n partikkeleita. Tällainen variaatio L1:n ja L2:n partikkeleiden käytössä tai partikkeleiden täysi korvautuminen toisen kielen aineksilla on yleensä tie-

4. Fennistisissä kieliopissa konjunktiot on kuvattu jo 1800-luvulta lähtien partikkeleiksi sanataivutuksen perusteella (Herlin & Seppänen 2003; ISK 2004 § 438).

dostamatonta. Tämä liittyy kognitiivisen taakan keventämiseen; partikkelien meta-kielisen luonteen eli puhetta rytmittävän funktion vuoksi niiden korvautuminen ei ole yhtä helposti hallittavissa kuin esimerkiksi sisältösanojen korvautuminen. (Matras 2000: 519).⁵

3 Tutkimusaineistona Raja-Karjalan korpuksen 'ja'-, 'tai'- ja 'vaikka'-merkityksiset lekseemit

Tutkimusaineistona on Itä-Suomen yliopiston Raja-Karjalan korpus, joka sisältää teksti- ja puheaineistoja. Sitä on työstetty useissa tutkimushankkeissa, muiden muassa FINKA-hankkeessa. Korpus sisältää noin 119 tuntia 1960- ja 1970-luvulla tehtyjä murrehaastatteluja 76 informantilta.⁶ Informantit ovat syntyneet viiden vuosikymmenen aikana 1870–1910-luvuilla, ja heistä 52 on naisia ja 24 miehiä. He ovat koitoisin kuudesta Raja-Karjalan karjalankielisestä pitäjästä. Useissa haastatteluissa haastateltavia pyydetään puhumaan alkuperäisen kotiseutunsa murretta (ks. esim. 1), mikä heijastaa haastatteluajana vallinnutta yksikielisyysihannetta.

- (1) I: myö olimmo ihan ihan Venäjär rajal. ihar rantasaar, siit randua vaste, Laatokar rantua vaste.
H: Nii. Puhukaa ihan sitä vanhaa Salmim murretta ni, sitte, et älkää yhtää puhuko suomee.
I: no hyvä hyvä.
H: Minä en ossaa puhua sitä salmee mutta kyl minä ymmärrän (sitä).
I: ymmärrädgö no, sid, e'limmö. sit, Peiboze Peibozer kylä.
(Salmi, SKNA 1660: 1a)

Tutkimuksen kohteena ovat vain informanttien puheenvuorot, sillä kaikki haastattelijat eivät puhu karjalaa, mikä ilmenee myös esimerkistä 1.

Tarkasteltavana ovat leksikaaliset ainekset, joita on perinteisesti käytetty konjunktiona. Rajakarjalaismurteiden konjunktiot ovat kielihistoriallisesti omaperäisiä, venäläisperäisiä tai suomalaisperäisiä. Konjunktioita yhdistää se, että niiden pääasiallinen funktio on liittää syntaktisia elementtejä toisiinsa joko rinnastaen tai alistaen (ks. taulukkoa 1; myös Uusitupa 2017: 194–209). Suomen kielen konjunktiójärjestelmästä eroavat etenkin karjalan venäläisperäiset konjunktiot, jotka on esitetty taulukossa 1 omana ryhmänään. Osa käsittelemistämme suomalaiskopioista on ollut

5. Partikkelien kopioitumista on selitetty *fusion* käsitteellä (Matras 2000: 506–511). Fuusiolla tarkoitetaan sitä, että samaan luokkaan mutta kahteen eri kielijärjestelmään kuuluvat elementit sulautuvat erottamattomaksi kokonaisuudeksi puhujan kognitiossa. Fuusiota on käytetty myös selittämään koodien sekoittumisen kieliopillistumista (Auer 1999: 324).

6. Murrehaastattelut ovat Suomen kielen nauhoitearkiston (SKNA) aineistoa. Viittaamme niihin arkiston signumeilla; nauhoitteen signum on merkitty aina esimerkin jälkeen. Jos aineistoesimerkeissämme on sekä haastattelijan että informantin viittaamme heidän puheenvuoroihinsa H- ja I-kirjaimilla. Litteraatiot, kuten myös venäläisperäisten sanojen transkriptio, perustuvat karkeistettuun suomalais-ugrilaiseen transkriptioon. Tarvittaessa olemme lisänneet hakasulkeisiin tietoa sanojen merkityksistä.

käytössä jo 1930-luvulla, joten ne on merkitty Karjala-sarakkeeseen. Taulukko 1 kuvaa karjalan konjunktiojärjestelmää suhteuttaen sitä suomen ja venäjän järjestelmiin.

Taulukko 1.

Karjalan keskeisimmät konjunktiot Ahtiaa (2014 [1938]: 137–138) ja *Karjalan kielen sanakirjaa* (KKS) mukaillen suhteessa suomen (Alho & Kauppinen 2008: 80; ISK 2004 § 816–818) ja venäjän (Timberlake 2004: 465–472; Wade 1992: 488–509) konjunktiojärjestelmiin.

Konjunktioiden tyypit	Suomi	Karjala	Karjalan venäläisperäiset	Venäjä
Kopulatiiviset/ additiiviset	<i>ja, ynnä, sekä, sekä – että, -kä</i>	<i>(ja,) sego – sego, vieboi</i>	<i>da, dai, i</i>	<i>i, da, i – i, kak – tak i, ne tól'ko – no I, ni – ni</i>
Disjunktiiiviset	<i>eli, tai, joko – tai, vai</i>	<i>taigo, vai, eiga</i>	<i>libo</i>	<i>ili, libo, ili – ili, libo – libo, ni – ni, ne to – ne to, to – to, to li – to li</i>
Adversatiiviset/ kontrastiiviset	<i>mutta, vaan, kun, kun taas</i>	<i>Ga</i>	<i>a, abo</i>	<i>no, a, odnáko, nesmotrja na éto, vsò že, záto</i>
Kausaaliset	<i>sillä, että, jotta, koska, kun</i>	<i>ku, kui, – ga, mikse; ilmaigo, sendäh sidä, sikse – gu, kerran</i>	<i>što, štopi</i>	<i>čto, čtoby, búdto, búdto by, jákoby</i>
Temporaaliset	<i>kun, silloin kun, sitten kun, ennen kuin</i>	<i>konza, kos, ku, kui</i>	-	<i>do togó kak, pered tem kak, préžde čem, pósle togó kak, poká, poká – ne, s teh por kak, kogdá, kak</i>
Konditionaaliset	<i>jos, kun, ellei, jollei, mikäli</i>	<i>kui, vai, jos</i>	<i>jeesli</i>	<i>jésli (by), jésli ne, pri uslovii čto, raz, kóli, kól' (skóro), dostátočno</i>
Konsessiiviset	<i>mutta, vaikka, joskin</i>	<i>iče, vaikka</i>	<i>hos', i</i>	<i>hot'á, a, no, odnáko, hot' (i), pust'</i>
Komparatiiviset	<i>kuin, ikään kuin</i>	<i>jogo, vaigo, vikse, tokko</i>	<i>hos</i>	<i>((tóčno) tak že) kak, búdto, kak búdto (by)/ slóvno/tóčno</i>

Taulukon 1 jaottelussa konjunktiot on mahdollista luokitella kaikissa kolmessa kielessä hyvin samankaltaisiin semanttisiin ryhmiin, mikä voi johtua kielioppien kuvaus-tyylistä. *Isossa suomen kieliopissa* (ISK) konjunktiot luokitellaan lisäksi niiden syntaktisten funktioiden perusteella, jolloin tyyppisimpiä ryhmiä ovat rinnastus- ja adverbiaalikonjunktiot (2004 § 816). Tässä tarkastelemistamme konjunktioista suomen

7. Muoto *hos* vastaa venäjän aunukselaimurteen fonologista muotoa yleiskielisestä *hot'*-konjunktioista (Leinonen 2002: 254).

ja- ja *tai-*konjunktiot ovat rinnasteisia, kun taas *vaikka* on ensisijaisesti adverbiaalinen, vaikka sillä on myös rinnastavia ja täydentäviä syntaktisia funktioita. Rinnastavat konjunktiot sitovat syntaktisesti samanfunktioisia ja toisistaan riippumattomia elementtejä (ISK 2004 § 817). Adverbiaalikonjunktio taas sijaitsee tyypillisesti lausetta määrittävän adverbiaalilauseen alussa (ISK 2004 § 818). Kun tarkastellaan sitä, millaisissa tehtävissä nämä konjunktion funktiossa käytettävät leksikaaliset ainekset kaikkiin esiintyvät, voidaan havaita, että niillä on myös muuta kuin konjunktiokäyttöä: puhutussa suomen kielessä niitä käytetään yleisesti myös lausumapartikkeleina etenkin vuoronloppuisessa asemassa (Koivisto 2011: 35–45; ISK 2004 §1037–1042). Venäjän konjunktioiden funktiot ovat samankaltaisia (Wade 1992: 488–509); näitäkin konjunktiota käytetään lausumapartikkeleina etenkin sananalkuisessa asemassa (mts. 510–511). *Karjalan kielen sanakirjan* (KKS) mukaan myös karjalan konjunktiot ovat tyypillisesti monikategorisia (esim. s.v. *ta, i, a*).

Suomen kieleen kuulumattomia karjalan venäläisperäisiä konjunktioita ovat taulukossa 1 esitetyistä konjunktioista kopulatiiviset *da, dai* ja *i*, disjunkttiivinen *libo*, adversatiiviset *a* ja *abo*, kausaaliset *što, štopi*, konditionaalinen *jeesli* sekä konsessiivis-komparatiivinen *hos*. Nämä konjunktiot ovat yleisiä myös muissa venäjän kanssa intensiivisessä kontaktissa olleissa suomalais-ugrilaisissa vähemmistökielissä, kuten komissa (Leinonen 2002: 253).

Lopulliseen tarkasteluun valitsimme venäläisperäiset DA-, LIBO- ja HOT-ainekset, joista on aineistossa yhteensä 6 459 esiintymää. Esiintymien muotoja ovat *da ~ ta ~ dai, libo ~ liboi ~ lipo ~ lipoi* ja *hot' ~ hot ~ hod ~ hos*. Vertailemme niitä suomenkielisiin merkitysvastineisiin JA, TAI sekä VAIKKA, joista on yhteensä 19 730 esiintymää (tarkemmat esiintymät jokaisesta konjunktiosta puhujittain liitteessä). Ne esiintyvät litteroinneissa seuraavissa muodoissa: *ja, tai ~ taikka ~ tahi ~ tahikka ~ tahikko* ja *vaikka ~ vaikk ~ vaik ~ vaekka ~ vaekk ~ vaek*. Raja-Karjalan korpuksessa informanttien puheenvuoroissa on yhteensä 623 485 sanetta, joista edellä mainitut ainekset muodostavat noin 4,2 prosentin osuuden. Tarkasteltavien leksikaalisten aineiden valinnassa tärkeimpinä kriteereinä ovat olleet merkitysten samankaltaisuus sekä mahdollisuus tutkia suomen kielen vaikutusta sellaiseen karjalankieliseen ainekseen, joka ei ole yhteistä suomen kielen kanssa.

4 Menetelmät

Tutkimuksen metodologinen toteutus oli kaksiosainen: Ensiksi tarkastelimme kielenulkoisten muuttujien merkitystä frekvenssijakaumiin tilastollisilla testeillä selvittääksemme, onko kielenulkoisilla tekijöillä merkitystä siihen, ketkä omaksuvat herkimmin kopioituvat ainekset. Toiseksi analysoimme klusterien ja aineistoesimerkkien avulla konjunktiojärjestelmän kontaktiähtöisiä muutoksia konjunktioina toimivien leksikaalisten aineiden variaation ja funktioiden kannalta. Metodologiaa voi luonnehtia korpuslingvistiseksi: kvantitatiivisen korpuslingvistiikan käytänteiden mukaisesti koottiin tarkoin kriteerein korpus, haettiin työkalulla tutkittavat esiintymät ja käytiin kymmenet tuhannet osumat läpi. Sitten aineisto analysoitiin tilastollisesti ja osu-

mia tarkasteltiin vahvasti teoriataustaan nojaten (Gries & Stefanowitsch 2006: 1). Tutkimusote oli korpusvetoinen; testattavana ei ollut tarkkaa hypoteesia, vaan tutkitavat näkökulmat tulivat ilmi analyysin edetessä (McEnery, Xiao & Tono 2006: 8).

Tutkimuksen metodologinen kulku oli seuraavanlainen: Muodostimme WordSmith Toolsilla (Scott 2012) Raja-Karjalan korpuksesta sanataajuuslistat, joista keräsimme käsin 'ja', 'tai'- ja 'vaikka'-merkityksiset ainekset omaksi sanastokseen. Tämän jälkeen etsimme kyseiset saneet puhujakohtaisesti shell-skripteillä, minkä tuloksena saimme muodostettua sekä venäläisperäisten että suomesta kopioitujen aineiden taajuuslistat jokaiselle puhujalle. Laskimme puhujittain venäläisperäisten DA-, LIBO-, HOT- ja suomalaisperäisten JA-, TAI- ja VAIKKA-lekseemien frekvenssit. Koko aineistosta muodostimme pitäjittäin kuusi ryhmää (Suojärvi, Salmi, Suistamo, Korpiselkä, Impilahti ja Ilomantsi), sukupuolittain kaksi ryhmää (naiset ja miehet) sekä syntymävuosikymmenen mukaan viisi ryhmää (1870, 1880, 1890, 1900 ja 1910). Näiden ryhmien sisällä jokaiselle informantille laskettiin suhdeluku jakamalla edellä esiteltyjen venäläisperäisten aineiden määrä venäläisperäisten ja suomalaisperäisten aineiden summalla.

Testasimme pitäjien välisiä tilastollisia eroja venäläisperäisten aineiden käytössä riippumattomien otosten epäparametrisellä Kruskal–Wallis-testillä. Sukupuolen vaikutusta venäläisperäisten aineiden suhteelliseen osuuteen puolestaan tarkastelimme käyttäen epäparametristä riippumattomien otosten Mannin–Whitney–Wilcoxonin testiä. Lopuksi tutkimme vielä informanttien syntymävuosikymmenten vaikutusta venäläisperäisten aineiden osuuksiin Kruskal–Wallis-testillä. Käytimme kyseisiä epäparametrisiä testejä, sillä sanajakaumat eivät olleet normaalisti jakautuneita ja lisäksi ryhmien otoskoot olivat liian pieniä parametrisille varianssianalyysille. Kaikki tilastolliset analyysit sekä jakaumia esittävät kuviot on tehty R-ohjelmistolla (R Core Team 2017, Fife 2017). Näitä tuloksia esittelemme luvussa 5.

Tarkastelimme myös yksilöiden ja ryhmien sisäistä variaatiota vertailemalla keskenään aineistoesimerkkejä sekä viiden yleisimmän kahden sanan klustereita ja klusterien frekvenssejä. Klusterilla tarkoitamme tässä kahden sanan kimppuuntumia eli eräänlaisia kollokaatioita. Klusterit haimme AntConc-korpustyökalun (Anthony 2017) Cluster/N-Gramm -toiminnolla. Toiminto etsii tilastollisesti yleisimmät sanakimput, joissa määritetty sana esiintyy. Koska tutkimiemme leksikaalisten aineiden esiintymissä ilmeni puhutulle kielelle ominaista fonologista variaatiota, käytimme määrittelyssä regular expression -koodausta. Pohdimme lisäksi tarkastelemiemme lekseemien tarkempia merkityksiä ja funktioita sekä mahdollista työnjakoa sanan alkuperän perusteella erityisesti koodikopioitumisen teorian avulla. Funktioiden ja variaation välinen yhteys on tarkastelun kohteena luvussa 6.

5 Kielenulkoiset muuttujat ja 'ja', 'tai'- ja 'vaikka'-merkityksisten lekseemien variaatio

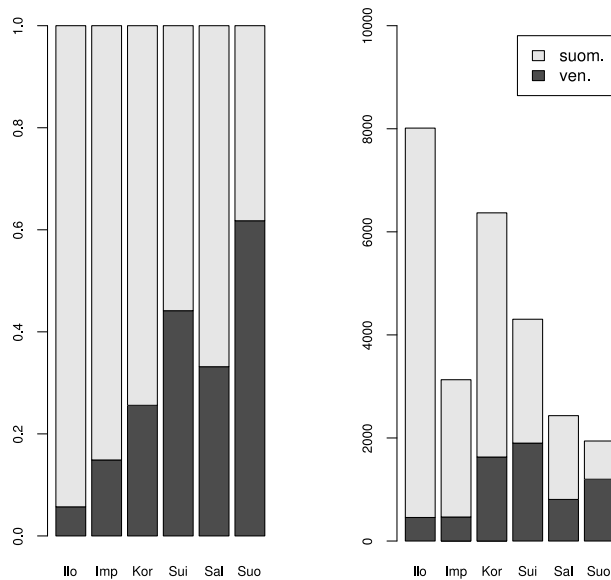
Tässä luvussa esitämme tilastollisten testiemme tulokset kolmen eri kielenulkoisen muuttujan yhteydestä karjalan venäläisperäisten DA-, LIBO- ja HOT-lekseemien käyt-

töön suhteessa uudempiin suomalaisperäisiin vastineisiinsa. Kolme tilastollisesti testattua kielenulkoista muuttujaa ovat kotipitäjä, sukupuoli ja syntymäaika.

5.1 Pitäjän vaikutus

Kolmesta tarkastelemastamme muuttujasta puhujan kotipitäjä osoittautui parhaaksi tutkimiemme leksikaalisten ainesten valikoitumista määritteleväksi muuttujaksi. Tulokset Kruskal–Wallis-testistä olivat tilastollisesti erittäin merkitseviä ($\chi^2(5)=19.659$, $p<0.001$), eli pitäjien jakaumat informanttien käyttämien venäläisperäisten ainesten suhteellisista osuuksista erosivat toisistaan. Selvittääksemme tarkemmin, mitkä pitäjät eroavat toisistaan, käytimme monivertailuna parittaista Mannin–Whitneyn–Wilcoxonin testiä. Kun merkitsevyysrajaksi asetettiin monimittausongelman huomioiva Bonferroni-korjattu viiden prosentin taso, kyseisen post hoc -testin mukaan ainoastaan Ilomantsi erosi venäläisperäisten ainesten käytössä Salmista ($p = 0.023$) ja Suojärvestä ($p = 0.044$). Muut pitäjäparit eivät siis eronneet tilastollisesti merkitsevästi toisistaan venäläisperäisten ainesten osuusjakaumien suhteen.

Suhteessa eniten venäläisperäisiä aineksia on Suojärveltä kotoisin olevien informanttien puheessa, kun taas suhteessa vähiten niitä on Ilomantsista kotoisin olevien informanttien puheessa. Tämä käy ilmi kuviosta 1, joka kuvaa sekä suhteellisia osuuksia että absoluuttisia frekvenssejä. Suojärvi on ainut pitävä, jossa venäläisperäisiä leksimejä esiintyy suomalaisperäisiä enemmän. Maantiede tarjoaa tähän pätevimmän selityksen, sillä Suojärvi on itäisin rajapitäjä, minkä vuoksi suomen kielen vaikutus ei ole ulottunut sinne samoin kuin läntisempiin pitäjiin. Lisäksi Suojärven yhteys muu-

Kuvio 1.

Venäläisperäisten ja suomenmukaisten ainesten määrä pitäjittäin suhteellisesti (vas.) ja absoluuttisesti (oik.).

hun Karjalaan ja Ilomantsin yhteys Savoan oli tiiviimpi kuin muilla Raja-Karjalan pitäjillä (ks. alalukua 2.1). Voidaan siis päätellä, että Raja-Karjalan historialliset kieli-kontaktit ilmenevät edelleen 1960- ja 1970-luvuilla informanttien puheesta, vaikka he olivat asuneet suomen kielen puhuma-alueella pari vuosikymmentä ja heidän puheensa oli voinut suomalaistua tai kaksikielistyä (ks. myös Tavi 2018).

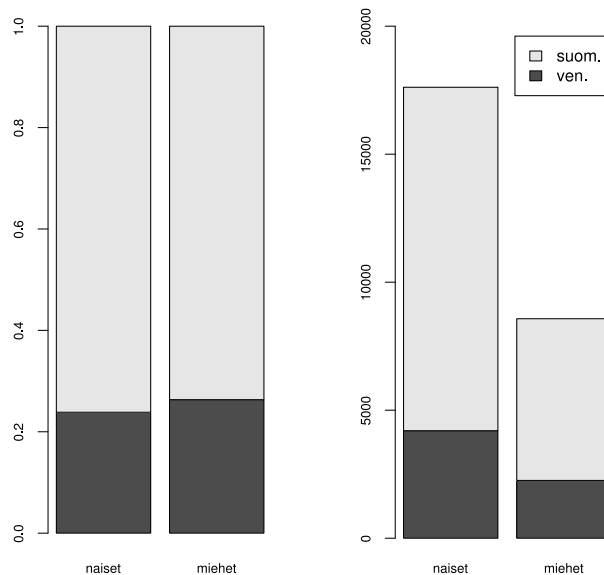
Livvinkarjala on itäisempi kielimuoto kuin eteläkarjala, ja siinä ajatellaan olevan enemmän venäjän vaikutusta. Eteläkarjalaisessa Suojärven pitäjässä käytetään kuitenkin aineistomme perusteella enemmän venäläisperäisiä kuin suomalaisperäisiä aineksia toisin kuin livvinkarjalaisessa Salmassa tai osittain livvinkarjalaisessa Impilahdessa. Tämä johtuu luultavasti siitä, että Suojärvi sijaitsee idempänä kuin Salmi tai Impilahti. Jo Arvid Genetz (1870: 86) teki Impilahden livvinkarjalasta havainnon, että kyseinen murre on hyvin savolaistunut. Samaa murretta myöhemmin tutkineen Matti Punttilan (1998: 5) mukaan jokaisessa kylässä puhuttiin sekä ”venäjän kielestä vaikutteita saanutta karjalan aunukselaismurretta ja etenkin savolaisuuttajien sävyttämää suomen kaakkoismurretta” ja että ”[k]ielimuotojen sekoittuminen on kaikesta päätellen ollut varsin pitkällä jo viime vuosisadan puolella – –”. Läntisyyden lisäksi joidenkuiden suojärveläisten informanttien kotikylä, Hirsylänmutka, voi selittää venäläisvaikutusta: Hirsylänmutka on ollut aiemmin osa Salmia, ja siellä on puhuttu livvinkarjalaa. Vaikka venäläisperäisten aineiden käytössä on eroja niin Suojärven ja Salmin kuin Suojärven ja Impilahden välillä, erot eivät kuitenkaan ole tilastollisesti merkitseviä.

5.2 Sukupuolen vaikutus

Sosiolingvistikissa tutkimuksissa naisten on havaittu käyttävän jo lapsuudesta saakka enemmän kielen arvostettuja muotoja kuin miesten (Chambers & Trudgill 2002: 61–63). Naisten onkin ajateltu olevan myös kontaktilähtöisen kielellisen muutoksen portinvartijoita (Poplack 1980: 613). Rajakarjalaistaustaisten informanttien karjalankielisyyksien käyttöä ja sitä, onko informanttien sukupuolella vaikutusta eri piirteiden säilymiseen, on tarkasteltu laadullisesti, ja tässä yhteydessä naisten on havaittu sekä säilyttävän puheessaan karjalanmukaisia piirteitä miehiä paremmin (Leskinen 1982: 38; Lehtikoinen 2008: 84) että mukauttavan kieltään suomalaisemmaksi (Massinen 2012: 106–107).

Sukupuolen merkitystä ei ole aiemmin testattu tilastollisesti, kun tarkasteltavana on karjalankielisten piirteiden käyttö suhteessa suomalaisperäisiin variantteihin. Sen sijaan muista kielistä on tehty tutkimuksia, joissa on tarkasteltu partikkeleiden kontaktilähtöistä variaatiota suhteessa kielenulkoisiin taustamuuttujiin, eikä sukupuoli ole osoittautunut niissä tilastollisesti merkitseväksi muuttujaksi (esim. Hlavac 2006: 1897). Testasimme sukupuolen vaikutusta venäläisperäisten aineiden käyttöön Mannin–Whitney–Wilcoxonin testillä. Testin perusteella sukupuolten välillä ei ole tilastollisesti merkitsevää eroa venäläisperäisten aineiden suhteellisissa osuuksissa viiden prosentin merkitsevyystasolla ($W = 546.5$, $p = 0.390$), mikä tukee aiempien kontaktilingvististen tilastollisten tutkimusten tuloksia.

Kuvio 2 (s. 412) havainnollistaa naisten ja miesten venäläisperäisten konjunktioksi miellettyjen leksikaalisten aineiden käyttöfrekvenssejä aineistossa; tässäkin kuviossa kuvataan sekä suhteellisia osuuksia että absoluuttisia frekvenssejä.

Kuvio 2.

Venäläisperäisten ja suomenmukaisten aineiden määrä informanttien sukupuolen mukaan suhteellisesti (vas.) ja absoluuttisesti (oik.).

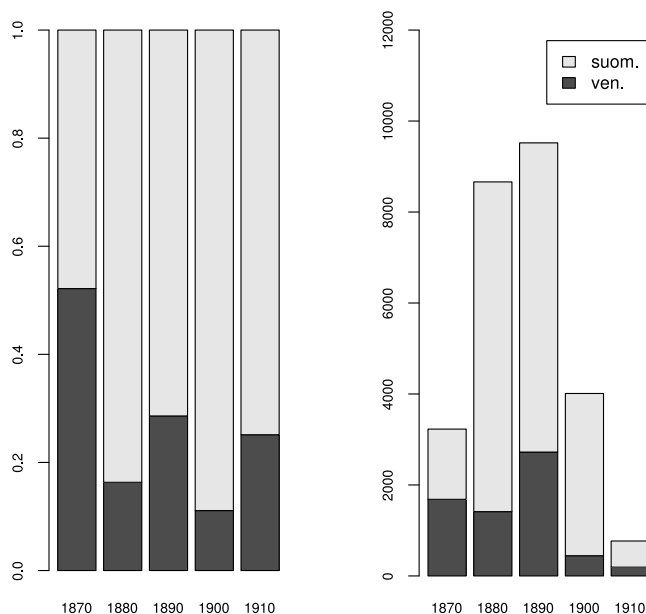
Tilastollisen testaamisen perusteella sukupuolen vaikutus karjalan partikkeleiden käyttöön on siis samankaltaista kuin muissakin tähän asti tutkituissa kielissä ja kieli-kontakteissa: pragmaattisen prestiisikielen eli suomen partikkeleita suositaan karjalaan konventionaalistuneiden venäläisperäisten aineiden sijaan sukupuolesta riippumatta.

5.3 Iän vaikutus

Vaikka tutkimusaineiston informantit ovat kaikki ensimmäisen sukupolven siirtokarjalaisia, heidän ikäeronsa voivat olla jopa 40 vuotta. Iän on havaittu vaikuttavan siirtokarjalaisten kielenkäyttöön siten, että nuoret mukauttavat kieltään vanhempia herkemmin (Leskinen 1982: 36). Tiedossamme ei ole, mitä kieltä informanttimme käyttivät ennen vuotta 1944, mutta ikäpolvien välisistä eroista voi tehdä päätelmiä, kun aineistosta tarkastellaan, onko nuorempien informanttien partikkelien käyttö suomalaisempaa kuin vanhempien. Aiemmassa rajakarjalaismurteiden laadullisessa tutkimuksessa iän ei ole havaittu selittävän kielen säilymistä (Lehikoinen 2008: 84) eikä sen toisaalta myöskään ole todettu olevan este kielen muuttumiselle (Massinen 2012: 106–107).

Tarkastelimme informanttien syntymävuosikymmenen vaikutusta venäläisperäisten aineiden suhteelliseen osuuteen. Kuvio 3 voi havaita, että venäläisperäisten aineiden määrä on suurempi 1870-luvulla syntyneillä kuin 1910-luvulla syntyneillä, eli nuoremmat informantit käyttävät enemmän suomenmukaisia, pragmaattisesti

prestiisimuotoisia aineksia kuin vanhemmat. Kuviosta 3 ilmenevät venäläisperäisten ainesten suhteelliset osuudet ja absoluuttiset frekvenssit ikäryhmittäin. On kuitenkin syytä huomata, että nämä ikäryhmät eivät ole samankokoisia: 1870-luvulla syntyneitä on 9, 1880-luvulla 31, 1890-luvulla 24, 1900-luvulla 8 ja 1910-luvulla 4 informanttia (ks. liitettä). Näistä vanhimmalla ryhmällä eli 1870-luvulla syntyneillä venäläisperäisiä aineksia esiintyy hieman enemmän kuin suomenmukaisia.

Kuvio 3.

Venäläisperäisten ja suomenmukaisten ainesten määrä informanttien syntymävuoden mukaan suhteellisesti (vas.) ja absoluuttisesti (oik.).

Vaikka vanhimpien informanttien puheessa esiintyy enemmän venäläisperäisiä leksikaalisia aineksia kuin nuorimpien, Kruskal–Wallis-testin tulokset eivät ole tilastollisesti merkitseviä ($\chi^2(4) = 4.213$, $p = 0.378$). Syntymävuosikymmeniin perustuvat jakaukmat venäläisperäisten ainesten suhteellisista osuuksista eivät siis eroa tilastollisesti toisistaan, joten tulosten mukaan venäläisperäisten ainesten käyttöä suhteessa suomenmukaisiin aineksiin ei voida selittää kyseisellä kielenulkoisella muuttujalla.

6 Partikkeleiden funktionaalinen variaatio kontaktiähtöisenä muutoksena

Edellisen luvun tilastotestien tulosten perusteella erittelemme seuraavaksi pitäjittäin jaoteltuna konjunktioiksi miellettyjen partikkeleiden merkitysvastineita JA – DA (taulukko 2 s. 415), TAI – LIBO (taulukko 3 s. 418) ja VAIKKA – HOT (taulukko 4 s. 420) viiden yleisimmän kahden sanan klusterin avulla. Klustereita eli sanakimppuuntumia

tarkastelemalla on mahdollista tulkita merkitysvastineparien funktionaalisia ominaisuuksia. Klusterit on esitetty taulukoissa, joissa on vasemmalta oikealle ensiksi järjestysluku (1.–5.), sitten klusterin frekvenssi (F), laajuus (R = *range*)⁸ eli kuinka monella puhujalla klusteri esiintyy ja lopuksi itse klusteri. Suomalais- ja venäläisperäiset ainekset on esitetty erikseen, sillä esimerkiksi Ilomantsin ryhmässä ’ja’-merkityksiset venäläisperäiset ainekset eivät yllä kymmenen yleisimmän klusterin joukkoon. Taulukoissa esitetään jokaisen kuuden pitäjän viisi yleisintä kahden sanan klusteria, joten jokaisessa taulukossa on yhteensä 30 kahden sanan klusteria kustakin tarkastelussa olevasta leksikaalisesta aineksesta.

Tarkastelun kohteena ovat partikkeleiden semanttiset ja syntaktiset funktiot. Semanttinen funktio viittaa perinteiseen konjunktioiksi luokiteltujen partikkeleiden kieliooppiesitykseen (ks. taulukkoa 1 s. 407, ISK 2004 § 816). Syntaktisella funktiolla taas tarkoitamme tässä *Ison suomen kieliopin* (2004 § 812) mukaista jakoa rinnastus- ja adverbiaalisiin konjunktioihin. Ensiksi tarkastelemme rinnastuskonjunktioiksi lukeutuvia ’ja’- ja ’tai’-merkityksisiä aineksia ja lopuksi adverbiaalisia ’vaikka’-merkityksisiä aineksia – kutakin paria omissa alaluvussa. Arvioimme syntaktisen funktion yhteydessä myös diskursiivista funktiota eli sitä, saavatko nämä perinteisesti konjunktion funktiossa toimivat ainekset lausumapartikkelien funktioita, jolloin niitä voi pitää monikategorisina. Lisäksi pohdimme näiden leksikaalisten ainesten alkuperän merkitystä niiden funktioille ja variaatiolle.

6.1 Monikategoriset ’ja’-merkityksiset ainekset

’ja’-merkityksisillä lekseemeillä on suomessa tyypillisesti useita funktioita (ISK 2004 § 816, 812), mutta karjalassa *ta* esiintyy *Karjalan kielen sanakirjan* mukaan vain konjunktiona, eikä sanakirjassa ole sana-artikkelia *ja* (KKS). Taulukko 2 esittää aineiston jokaisen pitäjän viisi yleisintä kahden sanan klusteria, joissa ’ja’-merkityksinen leksikaalinen aines on joko klusterin ensimmäisenä tai jälkimmäisenä komponenttina. Näin voimme tarkastella additiivista funktiota suhteessa lekseemin muihin funktioihin.

Klustereista käy ilmi, että puheessa ’ja’-merkityksiset ainekset esiintyvät additiivisen funktion lisäksi lausumapartikkeleina etenkin lausuman alussa (partikkelin edellä on piste tai pilkku 5/30 suomalaiskopiossa +JA-sarakkeessa ja 2/30 venäläiskopiossa +DA-sarakkeessa) tai rytmittämässä kerrontaa (’ja sitten’-merkityksiset klusterit, 19/30 suomalaiskopiota JA+-sarakkeessa ja 18/30 venäläiskopiota DA+-sarakkeessa). Havainnot viittaavat lekseemien monikategorisuuteen aineistossa.

Sekä DA että JA esiintyvät siis aineistossa niin additiivisessa merkityksessä kuin lausumapartikkelin funktiossa. Monet aineiston informantit käyttävätkin sekä venäläisettä suomalaisperäisiä variantteja jopa samassa lausumassa, mitä esimerkit 2–4 havainnollistavat. Variaatio voi olla paradigmaattista (Muysken 1997: 362), jolloin niin funktion kuin itse leksikaalisen aineksenkin voi täydentää joko karjalasta tai suomesta:

8. Puhujien määrät kussakin pitäjärühmässä ovat seuraavat: Ilomantsi 13, Impilahti 11, Korpiselkä 19, Suistamo 12, Salmi 11 ja Suojärvi 10. Jokaisen puhujan vuorot on syötetty AntConc-ohjelmaan omana tiedostonaan.

Taulukko 2.

Viisi yleisintä klusteria, joissa 'ja'-merkityksiset suomenmukaiset ja venäläisperäiset ainekset ovat ensimmäisenä tai jälkimmäisenä komponenttina.

	F	R	JA+	F	R	+JA	F	R	DA+	F	R	+DA
Ilomantsi												
1.	286	12	ja se	93	3	tuota ja	9	1	ta poika	11	1	tyttö ta
2.	180	9	ja sitte	90	7	ol' i ja	6	3	ta mie	4	3	on ta
3.	154	10	ja siittä	50	11	ol' ja	4	2	da siittä	3	2	ja, ta
4.	147	9	ja sittä	40	8	ja, ja	4	2	ta isä	3	2	kaks ta
5.	105	8	ja minä	34	6	tul' i ja	4	2	ta kaikki	2	1	gädehen dai
Impilahti												
1.	154	11	ja sit	25	7	ol' ja	10	6	da sit	7	1	mm. ta
2.	97	10	ja sitte	20	2	otti ja	6	3	da siit	6	4	ol' da
3.	72	10	ja se	17	4	nii. ja	4	4	dai nyt	3	1	kohvi da
4.	58	6	ja minä	17	7	pois ja	4	4	ta sit	3	1	lehmä da
5.	42	8	ja, sit	15	6	pois. ja	3	1	da n' i	2	2	hyvä da
Korpiselkä												
1.	134	10	ja siittä	46	15	ol' ja	30	3	dai kai	19	4	ol' i da
2.	126	16	ja se	44	3	nii. ja	23	2	da kai	12	4	pandii da
3.	116	16	ja sit	35	8	ja, ja	14	3	da siid	9	2	s ta
4.	81	13	ja siidä	28	11	ol' i ja	12	7	da sit	9	3	vain da
5.	70	8	ja sitte	26	13	ol'. ja	11	2	da siit	7	3	luajittii da
Suistamo												
1.	104	10	ja sit	25	6	ja, ja	79	6	da sit	23	5	ol' da
2.	58	9	ja se	22	7	ol' ja	62	5	ta sit	11	4	da, da
3.	46	7	ja sitte	18	5	ol' i ja	23	2	da sid	8	3	pandih da
4.	38	5	ja siit	13	5	pois ja	21	4	da siit	8	2	pandii da
5.	25	5	ja kaikki	11	5	sinne ja	17	1	ta siit	7	2	ol' ta
Salmi												
1.	212	10	ja sit	30	6	ol' ja	65	9	da sit	6	3	pan' immo da
2.	122	6	ja sitte	16	2	tuoda ja	35	1	da sid	5	2	da. da
3.	39	8	ja se	10	5	oli ja	15	5	dai kai	5	2	ol' i da
4.	25	8	ja, sit	10	5	pois ja	7	4	da kai	4	2	kezrättii da
5.	16	5	ja minä	10	5	sinne ja	7	1	da siit	4	2	ol'. da
Suojärvi												
1.	65	7	ja sit	9	4	ol' ja	76	7	da sit	11	4	ol' da
2.	25	6	ja siit	7	4	sinne ja	22	6	da siit	8	4	on da
3.	19	3	ja minä	5	1	oldih ja	21	6	da kai	5	3	da da
4.	14	4	ja siid	5	3	tyttö ja	12	2	da siid	5	3	oli da
5.	11	4	ja kaikki	4	4	kai. ja	12	4	da. sit	4	3	sih da

- (2) *ja* myö mänimä kuule ku mänimä lapsien kanša illalla. venehellä piti männä vielä sieltä Lohe(ḁapajalta mihi, línja(ḁutto heitti níj kilometri viel šouvetii *da* ilta oli *ja* lapset itkettih *ja*. (SKNA 13016:1a, Ilomantsi)

Variaatiossa voi myös esiintyä työnjakoa, jolloin venäläisperäinen karjalaan konventio-naalistunut *DA* esiintyy rinnastavassa syntaktisessa funktiossa ja *JA* puolestaan diskursiivisessa funktiossa partikkelina lausuman alussa:

- (3) *ka* olen nähnyh *dai* tehnyh ole [tehnyt onkia]. olem minä tehnykki sidä. it-, näim paksus puus, sisukset pois, onkitettii kuori vai jätetti. *ja* sit pandii solki, poikkisin tuaha. *ja* sit, läbi seinäm pantii se solgi. (SKNA 7439:2a, Impilahti)

Työnjako voi ilmetä myös siten, että *JA*-sanaa käytetään lausumapartikkelina lausuman lopussa:

- (4) niissä [virsuissa eli virsut jalassa] ne tehtih työt *ja*, vanholla miehillä *ja*, jopa jotta nuoril *da* vanhoi. nii. ne v- niil_oi liinapöksyt *ja*, kenkänkotokset tahikka lötöt ne, virsut. niissä ne tehtih työt kaikki. (SKNA 3035:1b, Korpi-selkä)

Toisaalta eriytyneet tehtävät voivat ilmetä myös päinvastaisesti, jolloin suomalaiskopio saa rinnastavan syntaktisen funktion ja venäläisperäinen diskursiivisen partikkelifunktion lausuman lopussa (esim. 5). Venäläisperäinen *DA* esiintyy muisakin suomalais-ugrilaisissa kielissä, kuten komissa, sekä rinnastuskonjunktiona että lausumapartikkelin funktiossa (Leinonen 2002: 254). Originaalille ei kuitenkaan ole tyypillistä lausumanloppuinen asema (mas. 257). Karjalassa *DA*-lekseemin lausumanloppuisuuteen voi vaikuttaa suomen *ja*-lekseemin käyttö vuoronloppuisessa asemassa (ISK § 1042; Koivisto 2011) tai suomen ja komin esiintymien perusteella kenties laajempikin suomalais-ugrilainen tendenssi.

- (5) juhannu-, juhannuksehšai [’juhannukseen saakka’] myö tak olimm_uitos meil ku pieni muapala oli pid ainos olla tienoamassa *da*. talvel tukinajos kuin olimma *ja* kesät sit koiss_olim keviäll_uitot kun olit sit, kotihizet piäl-leh sit uitto-, aigah olimma vähäsen muut kesät koissa. talven aijan ku he-, heboloin ker olimma tukinajossa *da*. (Suojärvi, SKNA 2755: 1b)

Lisäksi on mahdollista, että puhuja käyttää vain toista leksikaalista ainesta pitkien jaksojen ajan, mikä ilmenee esimerkeistä 6–7:

- (6) käydiihä Pekkan’ Št’opahä tappo *da* sit Jefim Fed’a kudaman, kudai kuado tämän Pekkazen lehmän. Št’opa *da* sis Grikon Vaña oi siel, *da* (sit) Jefim Fed’a. hyö suadii yksi. sehä Pekka sillon nygöi vie tallila tiälä (Suojärvi, SKNA 3086:1a)

- (7) ei ollut kus särkie *ja* yks hauvvin, surakka. – – kuus haukkii saimma sillä kerttoo *ja* yks hauki kup puuttu mie sanon eikö tuo lie lohi vain ollut ni, onkeñi katkes *ja* veneh seisattu mie koittelis souttoo täyttä väkkii ni veneh ni seisattu. *ja* mänhã se kum män pois onkesta. *ja* vei uistimen. (Ilomantsi, SKNA 6509:1b)

Voi todeta, että 'ja'-merkityksiset lekseemit ovat monikategorisia, mutta niiden funktionaalisessa variaatiossa ei ole kovin vakiintunutta työnjakoa havaituista tendensseistä huolimatta. Kopioitumisprosessissa vanhat globaalit kopiot venäjistä ja uudet globaalit kopiot suomesta ovat alkaneet erikoistua omiin funktioihinsa, mutta näin ei ole aivan kaikissa idiolekteissa. Osa puhujista ei käytä suomalais- ja venäläisperäisiä aineksia samassa puheenvuorossa, ja muutamat informantit, joista moni on kotoisin Ilomantsin pitäjämästä, käyttävät ylipäänsä venäläisperäistä lekseemiä suomenmukaista harvemmin (ks. liitettä). Yhteisötasolla käyttötavat eivät ole konventionaalistuneet, ja aineiston keruujankohdana 'ja'-merkityksisten aineiden funktionaalista kirjoa on voitu täydentää paradigmaattisesti kummasta tahansa kielestä ja niiden funktiot näyttävät fuusioituneen.

6.2 Yleistyvä TAI ja väistyvä LIBO

Venäjän ja karjalan LIBO-konjunktioita kuvaillaan disjunkttiiviseksi, ja merkityksen 'tai' lisäksi sen merkitys voi olla 'vai' (Boiko & Markianova 2011: 146, s.v. *libo*). Suomen kielen työnjako *tai*- ja *vai*-konjunktioiden välillä tekeekin vertailusta haastavaa. Aineistohavaintojemme perusteella LIBO-aineuksen merkitys rinnastuu suomen *tai*-konjunktioon, minkä vuoksi valitsimme sen karjalan LIBO-lekseemin vertailukohdaksi. *Karjalan kielen sanakirjassa* on sana-artikkelit *lipo* ja *tai*. Näistä kahdesta konjunktioista ensimmäisellä on disjunkttiivinen funktio, kun taas jälkimmäisen funktio vastaa lähinnä venäläisperäisen *dai*-konjunktin additiivista sekä adversatiivista funktiota (KKS s.v. *tai*). Näin sillä on samanlaisia ominaisuuksia kuin suomen *tai*-konjunktioilla, jonka syntaktista funktiota pidetään rinnasteisena; *tai* esiintyy myös lausumapartikkelina esimerkiksi partikkeliketjussa *tai siis* (ISK 2004 § 801). *Karjalan kielen sanakirjassa* on myös sana-artikkelit *tahi* ja *tahikka*, jotka kuuluvat tutkimusaineistossa TAI-lekseemin variantteihin.

'Tai'-merkityksiset ainekset voivat esiintyä aineistossa suomenmukaisesti *tai sitten* -partikkeliketjuna vaikkakin harvoin (4/30 suomalaiskopiota taulukon 3 (s. 418) TAI+-sarakeessa, 1/27 venäläiskopiota LIBO+-sarakeessa). Lisäksi 'tai'-merkityksiset lekseemit voivat esiintyä yhdessä interrogatiivipronominien kanssa. Venäläisperäisellä LIBO-aineuksella on TAI-ainesta useammin interrogatiivipronomineja samassa klusterissa (10/30 venäläiskopiota LIBO+-sarakeessa, 4/30 suomalaiskopiota TAI+sarakeessa). Nämä käytöt ovat kuitenkin vähäisiä suhteessa disjunkttiiviseen käyttöön. Suomalais- ja venäläisperäinen variantti eivät varioi keskenään samassa puheenvuorossa (ks. esim. 8–10), eikä muutenkaan ole havaittavissa, että niillä olisi selvää työnjakoa. Esimerkeissä 'tai'-merkityksiset lekseemit ovat yleisessä disjunkttiivisessä käytössä.

Taulukko 3.

Viisi yleisintä klusteria suomalais- ja venäläisperäisistä 'tai'-merkityksisistä lekseemeistä.

Pitäjä		F	R	TAI+	F	R	LIBO+
Ilomantsi	1.	6	5	<i>tai se</i>	2	1	<i>libo mitä</i>
	2.	4	1	<i>tai nyt</i>	1	1	<i>libo kalatuksista</i>
	3.	4	3	<i>tai sen</i>	1	1	<i>libo midä</i>
	4.	4	2	<i>tai tämä</i>	1	1	<i>libo mistäi</i>
	5.	3	2	<i>tai sittä</i>	1	1	<i>libo mualla</i>
Impilahti	1.	3	2	<i>tai ol'</i>	1	1	<i>libo elä</i>
	2.	2	1	<i>tai kai</i>	1	1	<i>libo midä</i>
	3.	2	1	<i>tai mitä</i>			
	4.	2	1	<i>tai muut</i>			
	5.	2	2	<i>tai pojat</i>			
Korpiselkä	1.	19	4	<i>tai kai</i>	2	2	<i>libo midä</i>
	2.	7	5	<i>tai kaikki</i>	1	1	<i>libo jalkoa</i>
	3.	4	4	<i>tai mitä</i>	1	1	<i>libo jättä</i>
	4.	3	2	<i>tai mie</i>	1	1	<i>libo jubka</i>
	5.	2	2	<i>tai j</i>	1	1	<i>libo kagrajauhos</i>
Suistamo	1.	9	3	<i>tai kai</i>	3	2	<i>libo sit</i>
	2.	2	1	<i>tahikka siit</i>	2	1	<i>libo midä</i>
	3.	2	2	<i>tahikka sit</i>	1	1	<i>libo ei</i>
	4.	2	1	<i>tai kaikki</i>	1	1	<i>libo elä</i>
	5.	2	2	<i>tai mie</i>	1	1	<i>libo endisil</i>
Salmi	1.	2	1	<i>tai sitte</i>	2	2	<i>libo mi</i>
	2.	2	1	<i>tai svuad'bat</i>	2	2	<i>libo midä</i>
	3.	1	1	<i>tahikka kuuzes</i>	1	1	<i>libo jauhokilo</i>
	4.	1	1	<i>tahikka leningii</i>	1	1	<i>libo kaksi</i>
	5.	1	1	<i>tahikka midä</i>	1	1	<i>libo kui</i>
Suojärvi	1.	1	1	<i>tai iäre</i>	4	3	<i>libo midä</i>
	2.	1	1	<i>tai kai</i>	2	2	<i>libo hevon</i>
	3.	1	1	<i>tai lintuo</i>	2	2	<i>libo min</i>
	4.	1	1	<i>tai meil</i>	1	1	<i>libo aiguzel</i>
	5.	1	1	<i>tai mikhänää</i>	1	1	<i>libo ajeleman</i>

- (8) ka sairasmajal ku käi gä, lääket annettii ja taplettii da, kem s-, kell_ol_i, taudi ga, tauvin ker muah. *libo* parañ. eihä, hyvin äijä ['paljon'] ollu parandajuo eigä, liägar-, liägarlõi vie. (Korpiselkä, SKNA 3040:1a)
- (9) ken naimisih mäni, *taikka*, kuoli ken, siidä, se itki iänellä. nii. se ol buabuškaks sanottih se ol niin kun ennen vanhas, nygyzin tuo, kädilõ. tietäjä. (Korpiselkä, SKNA 3700:1a)

- (10) *liboi* kodie eule kačo hot' nyt näidä mustilazien lapsil eihä ol kodie, muiten kyzy vai poijaks *libo* tyttäreksi gä, ei ne rubie se v-, se vai sehkin lähtöy siinä, vanhembien matkaam mukai mečan(ela)vä. (Suojärvi, SKNA 3086:1a)

'Tai'-merkityksisten aineiden käyttö on siis suomenmukaista sikäli, että suomalaisperäinen lekseemi on yleisempi, mikä ilmenee niin taulukon 3 F- ja R-sarakkeita vertailemalla kuin liitteen puhujakohtaisista frekvensseistä. LIBO-lekseemillä on aineiston perusteella samoja funktioita TAI-lekseemin kanssa, mutta sen käyttö eroaa etenkin siinä, että se esiintyy useammin interrogatiivisen pronominin kanssa kuin suomalaisperäinen vastineensa. Aineiston perusteella suomalais- ja venäläiskopioita ei pidetä paradigmaattisina vaihtoehtoina toisilleen ainakaan saman puheenvuoron sisällä. LIBO vaikuttaisi olevan väistyvä aine, mikä on havaittavissa jokaisessa pitäjänmurteessa.

6.3 Yksikategoriset 'vaikka'-merkityksiset lekseemit

Kuten suomen VAIKKA ja karjalan HOT myös venäjän *hot'* ja *hot'a* esiintyvät konsessiivisissa merkityksissä (Boiko & Markianova 2011, s.v. *хоть, хотя*). *Karjalan kielen sanakirjassa* on *vaikka* ja *hot* kuvattu samanmerkityksisiksi ja -funktioisiksi, mikä viittaa aineiden paradigmaattisuuteen karjalassa. Näiden lekseemien konsessiivinen merkitys on samankaltainen kaikissa kolmessa kielimuodossa (vrt. taulukkoon 1 s. 407). Lekseemien konsessiivisen merkityksen vuoksi esitämme taulukossa 4 (s. 420) vain klusterit, joissa 'vaikka'-merkityksinen elementti on ensimmäisenä komponenttina. Taulukosta on havaittavissa, että suomalaiskopio VAIKKA esiintyy konsessiivisen merkityksen lisäksi useammin interrogatiivipronominien kanssa (15/30 klusteria VAIKKA+-sarakeessa) kuin venäläiskopio HOT (7/30 klusteria HOT+-sarakeessa). Niinpä näyttää siltä, että 'vaikka mitä' -tyyppinen rakenne ei ole aivan niin yleinen karjalassa kuin suomessa. Toisaalta tällainen funktio on merkitty *Karjalan kielen sanakirjaan* sekä *vaikka-* että *hot-*sana-artikkeliin. *Ison suomen kieliopin* (2004 § 760–761) mukaan tällainen käyttö on yleistynyt samantekevyyttä ilmaisevasta lauseesta, joten sillä voi edelleen tulkita olevan konsessiivista merkitystä (esim. 11–12).

- (11) *hot kel* kačo kus kodi on ga aina sinne himoittaa tok, olgaa *hot kui* karu. (Suojärvi, SKNA 3086:1a)
- (12) *vaikka midä* ajaks tulloo muiten miule ní ei nygöi sano olla viikkuu elänti. (Impilahti, SKNA 6817:2a)

'Vaikka'-merkityksisillä aineksissa ei ole aineistossa partikkelifunktiota toisin kuin suomen *vaikka(pa)*-sanalla ISK:n mukaan (2004 § 801) on. 'Vaikka'-merkityksisten aineiden muu käyttö on siis alisteisesti lauseita yhdistelevää (esim. 13–14).

- (13) *hos* ei ole rikkauttu ei ni rakkaus hävie. (Salmi, SKNA 2854:1a)

- (14) ni oi meilä siitä jo ikä *vaikka* sillon m_oiin jo yksinäine, niin se niät kar-
kas miulta, härkä se luul jotta sielä toiset härät mölissöö. samammallin on
ko(jet) tuo, ruuvinieikka. (Ilomantsi, SKNA 6509:1b)

Taulukko 4.

Viisi yleisintä klusteria suomalais- ja venäläisperäisistä 'vaikka'-merkityksisistä lekseemeistä.

Pitäjä		F	R	VAIKKA+	F	R	HOT+
Ilomantsi	1.	17	7	<i>vaikka mitä</i>	1	1	<i>hot kepillä</i>
	2.	13	5	<i>vaikk ois</i>	1	1	<i>hot kesällä</i>
	3.	7	4	<i>vaikk ei</i>	1	1	<i>hot siel</i>
	4.	6	4	<i>vaikk ol'</i>	1	1	<i>hot' mistä</i>
	5.	6	4	<i>vaikka nyt</i>			
Impilahti	1.	18	3	<i>vaikka midä</i>	2	1	<i>hot ei</i>
	2.	4	3	<i>vaikk ois</i>	2	1	<i>hot mitä</i>
	3.	3	2	<i>vaikka kuin</i>	1	1	<i>hod hebon</i>
	4.	3	2	<i>vaikka minä</i>	1	1	<i>hod rähähtel'immä</i>
	5.	3	3	<i>vaikka mitä</i>	1	1	<i>hos ei</i>
Korpiselkä	1.	32	11	<i>vaikka mitä</i>	1	1	<i>hos et</i>
	2.	21	4	<i>vaikka midä</i>	1	1	<i>hos kahvie</i>
	3.	16	7	<i>vaikk ois</i>	1	1	<i>hos kaks</i>
	4.	11	7	<i>vaikka missä</i>	1	1	<i>hos kazvannou</i>
	5.	6	5	<i>vaikk ol'</i>	1	1	<i>hos kui</i>
Suistamo	1.	8	4	<i>vaikk ois</i>	5	1	<i>hot ei</i>
	2.	7	3	<i>vaikka se</i>	3	2	<i>hot ken</i>
	3.	6	5	<i>vaikka nyt</i>	3	1	<i>hot lienöyh</i>
	4.	4	2	<i>vaikk ei</i>	2	1	<i>hot midä</i>
	5.	4	2	<i>vaikka kuin</i>	2	1	<i>hot ois</i>
Salmi	1.	7	3	<i>vaikka kui</i>	2	1	<i>hot' ol'</i>
	2.	4	1	<i>vaikk ois</i>	1	1	<i>hod burlakkoin</i>
	3.	3	2	<i>vaikka ei</i>	1	1	<i>hos ei</i>
	4.	3	1	<i>vaikka kuga</i>	1	1	<i>hos lie</i>
	5.	2	1	<i>vaikka mi</i>	1	1	<i>hos midä</i>
Suojärvi	1.	4	4	<i>vaikka midä</i>	3	1	<i>hot kui</i>
	2.	2	1	<i>vaik kui</i>	3	3	<i>hot ol'</i>
	3.	2	2	<i>vaikk ol'</i>	2	2	<i>hot i</i>
	4.	2	1	<i>vaikka keitä</i>	2	1	<i>hot lien</i>
	5.	2	2	<i>vaikka minne</i>	1	1	<i>hod heitteä</i>

Erilaiset 'vaikka'-merkityksiset ainekset eivät varioi informanttien puheessa saman puheenvuoron sisällä, ja siten niillä on yhteisiä kontaktilähtöisiä ominaisuuksia 'tai'-merkityksisten ainesten kanssa. 'Vaikka'-merkityksiset lekseemit ovat rajakarjalais-

murteissa yksikategorisia toisin kuin suomen kielessä. Tämä voi olla merkki karjalan-kielisen rakenteen säilymisestä, mikä ilmenee myös siten, että suomalaiskopioidut ovat mukautuneet karjalaiseen rakenteeseen. Suomalaiskopioidut ovat kuitenkin yleisempiä samoin kuin 'tai'-merkityksisten aineiden kohdalla, ja HOT on tulkittavissa väistyväksi leksikaaliseksi aineeksi.

7 Loppukatsaus

Tässä artikkelissa olemme tarkastelleet kahdesta toisiinsa sidotusta metodologisesta näkökulmasta rajakarjalaismurteiden konventionaalituneiden venäläisperäisten, tyyppillisesti konjunktion funktiossa esiintyvien, leksikaalisten aineiden variaatiota suhteessa pragmaattisesta prestiisikielestä eli suomesta peräisin oleviin vastineisiin. Ensiksi tutkimme epäparametristen tilastotestien avulla kielenulkoisten tekijöiden vaikutusta näiden leksikaalisten aineiden frekvenssijakaumiin pitäjä-, sukupuoli- ja ikäryhmissä, minkä jälkeen tarkastelimme suomalaiskopioiden merkitysten ja funktioiden variaatiota konventionaalituneiden venäläiskopioiden kanssa aineistoesimerkkejä ja kahden sanan klustereita vertailemalla.

Johdannossa asetimme tavoitteeksi selvittää, käytetäänkö rajakarjalaismurteissa 'ja', 'tai'- ja 'vaikka'-merkityksisistä leksikaalisista aineksista karjalalle tyyppisiä venäläisperäisiä variantteja vai ovatko ne korvautuneet suomen kielen mukaisilla vastineilla suomen kielen vaikutuksesta. Tulosten perusteella voi sanoa, että nämä suomalais- ja venäläisperäisten aineiden jakaumat varioivat rajakarjalaismurteissa, mutta suomenmukaisia aineksia käytetään enemmän. Tutkittujen kielenulkoisten muuttujien perusteella muodostetuista ryhmistä ainoastaan maantieteellisesti itäisimmässä pitäjässä Suojärvellä ja vanhimmassa eli 1870-luvulla syntyneiden ikäryhmässä käytetään enemmän venäläisperäisiä aineksia kuin niiden suomenmukaisia vastineita.

Tilastollisesti testatuista muuttujista ainoastaan kotipitäjä on sellainen, jonka mukaan jaoteltujen ryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä ero. Merkitsevä ero on vain Ilomantsin ja Suojärven sekä Ilomantsin ja Salmin ryhmien välillä. Vaikka havainnot muista muuttujista, sukupuolesta ja iästä, vaikuttaisivat jokseenkin noudattavan aiempien tutkimusten havaintoja (ks. lukua 5), niillä ei ole Raja-Karjalan korpuksessa tilastollisesti merkitsevää vaikutusta venäläisperäisten leksikaalisten aineiden käyttöön suhteessa niiden suomenkielisiin vastineisiin. Tulokset viittaavat siihen, että ainoastaan maantieteelliset etäisyydet vaikuttavat kontaktissa olevien kielimuotojen keskinäisiin eroihin ja etteivät muut kielenulkoiset muuttujat selitä kontaktiilähtöisiä kielenpiirteitä.

Pohdimme johdannossa myös, onko venäläis- ja suomalaisperäisten partikkeleiden välillä funktioeroja eli jonkinlaista työnjakoa ja miten tarkastelun perusteella voi luonnehtia suomi-karjala-kaksikielisyyttä. Tulokset osoittavat, että minkään tarkastellun lekseemiparin välillä ei ole suuria merkitys- tai funktioeroja: 'Ja'-merkityksiset lekseemiparit osoittautuivat monikategorisiksi, ja merkitykset ja funktiot vaihtelevat puhujittain sekä pitäjänmurteiden ja koko murrealueen sisällä. 'Tai'- ja 'vaikka'-merkityksisten aineiden osalta suomalaiskopioidut erottuvat hieman originaaleistaan;

esimerkiksi **VAIKKA**-ainesten käytöstä puuttuvat diskursiiviset funktiot eli käyttö lausumapartikkelina, mikä voi kertoa karjalaisen rakenteen säilymisestä. Kopiot eivät siis vastaa täysin originaalejaan, mikä onkin koodikopioimisen teorian mukaan tyypillistä. **TAI** ja **VAIKKA** vaikuttaisivat myös syrjäyttävän venäläisperäiset vastineensa, mikä tukee havaintoa siitä, että suomi on informanttien pragmaattinen prestiisikieli.

1960- ja 1970-lukujen rajakarjalaismurteet näyttäytyvät partikkeleiden leksikaalisen variaation näkökulmasta suomalais-karjalaisena paradigmaattisuutena, jossa karjalaista puhetta voi täydentää suomen lekseemeillä eli globaaleilla kopioilla. Aiemmasta kielikontaktista juontuvien suomeen kuulumattomien mutta karjalaan konventionaalistuneiden venäläiskopioiden korvautuminen suomalaisilla kertoo uudesta kontaktiähtöisestä konjunktiojärjestelmän muutoksesta. Partikkeleiden leksikaalista variaatiota kaksikielisillä, joiden L1 on vähemmistö- ja L2 valtakieli, on tutkittu aiemminkin kontaktilingvistisestä näkökulmasta, jolloin partikkeleiden kopioimisen on todettu selittyvän toisen kielijärjestelmän pragmaattisella suosimisella (Auer 1999; Matras 1998, 2000). Näin on myös rajakarjalais-suomalaisessa kaksikielisyydessä.

Aiemman tutkimuksen terminologisiin valintoihin artikkelimme tarjoaa uutta näkökulmaa, koska emme varsinaisesti erottele lainautumista ja koodinvaihtoa. Onkin todettu, että esimerkiksi karjalais-venäläisen kontaktin kannalta tällainen erottelu on haastavaa tilanteessa, jossa leksikaaliset ja grammatikaaliset ainekset ovat sulautuneet yhteen niin, että eri kielten ja koodien erot ovat sumentuneet (Sarhimaa 1999: 194). Tutkimustulokset osoittavat, että kaksikielisten puhetta on syytä tarkastella myös tulevaisuudessa laajoista puhutun kielen korpuksista. Tämä mahdollistaa aineiston kattavan sisäisen vertailun ja kontaktiähtöisten muutosten mekanismeja kuvaavien tilastollisten mallien rakentamisen. Näin myös kompleksiset lainautumisen ja koodinvaihdon teorit voivat tarkentua.

Lähteet

Aineistolähteet

Raja-Karjalan korpus. Noin 119 tuntia Raja-Karjalan murreäänitteitä litteroituna. FINKA-tutkimushanke 2011–2014. Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2014073033>.

Ohjelmistot

ANTHONY, LAURENCE 2017: AntConc (Version 3.5.0). Tokyo, Japan: Waseda University. <http://www.laurenceanthony.net/software>.

FIFE, DUSTIN 2017: *fifer: A biostatisticians toolbox for various activities, including plotting, data cleanup, and data analysis*. R package version 1.1. <https://CRAN.R-project.org/package=fifer> (23.10.2018).

SCOTT, M. 2012: WordSmith Tools version 6. Stroud: Lexical Analysis Software.

R CORE TEAM 2017. *R. A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. <http://www.R-project.org/>.

Kirjallisuuslähteet

- AHTIA, E. V. 2014 [1938]: *Karjalan kielioppi. Äänne- ja sanaoppi*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. http://kaino.kotus.fi/digitointi/pdf/Ahtian_sana-_ja_aanneoppi.pdf.
- ALHO, IRJA – KAUPPINEN, ANNELI 2008: *Käyttökielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1154. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- AUER, PETER 1999: From codeswitching via language mixing to fused lects. Towards a dynamic typology of bilingual speech. – *The International Journal of Bilingualism* 3 s. 309–332.
- BACKUS, AD 2010: The role of codeswitching, loan translation and interference in the emergence of an immigrant variety of Turkish. – *Working papers in corpus-based linguistics and language education* 5 s. 225–241.
- 2014: A usage-based approach to borrowability. – Eline Zenner & Gitte Kristiansen (toim.), *New perspectives on lexical borrowing. Onomasiological, methodological and phraseological innovations* s. 19–39. Boston: De Gruyter.
- BOIKO, TATJANA – MARKIANOVA, L'UDMILA 2011: *Suuri ven'a-karjalaine sanakniigu (livvin murreh)*. Ven'an tiedoakadiemien Karjalan tiedokeskuksen Kielen, lirtatuuran da histourien instituuttu. Petroskoi: Verso.
- CHAMBERS, J. K. – TRUDGILL, PETER 2002: *Dialectology*. 2. painos. Cambridge textbooks in linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- DUVALLON, OUTI – PELTOLA, REA 2013: Konsessiiviset *vaikka*-lausumat – virtuaalisesta faktuaaliseen. – *Virittäjä* 117 s. 317–345.
- GENETZ, ARVID 1870: Kuvaelmia kansan elämästä Salmin kihlakunnassa. – *Koitar. Savo-Karjalaisen osakunnan albumi I* s. 84–109. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- GRIES, STEFAN TH. – STEFANOWITSCH, ANATOL 2006: Cluster analysis and the identification of collexeme classes. – Sally Rice & John Newman (toim.), *Empirical and experimental methods in cognitive/functional research* s. 1–18. Stanford: CSLI Publications.
- GROSJEAN, FRANÇOIS 2008: *Studying bilinguals*. Oxford: Oxford University Press.
- HERLIN, ILONA – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 2003: Partikkeli fennistiikassa. Näkökulma tradition muodostumiseen. – *Virittäjä* 107 s. 185–206.
- HIRVONEN, TAUNO 1973: Ilomantsin Mutalahden puheenparteen vaikuttaneista tekijöistä. – Hannes Sihvo (toim.), *Karjala. Idän ja lännen silta* s. 78–82. Kalevalaseuran vuosikirja 53. Porvoo: WSOY.
- HLAVAC, JIM 2006: Bilingual discourse markers. Evidence from Croatian–English code-switching. – *Journal of Pragmatics* 38 s. 1870–1900.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JESKANEN, MATTI 2005: Karjalan kieli ja karjalankieliset Suomessa. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 215–285. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- JOHANSON, LARS 1993: Code-copying in immigrant Turkish. – Guus Extra & Ludo Verhoeven (toim.), *Immigrant languages in Europe* s. 197–221. Clevedon: Multilingual Matters.
- 2002a: Contact-induced change in a code-copying framework. – Mari C. Jones & Edith Esch (toim.), *Language change. The interplay of internal, external and extra-linguistic factors* s. 286–313. Berlin: Mouton de Gruyter.
- 2002b: Do languages die of 'structuritis'? On the role of code-copying in language endangerment – *Rivista di Linguistica* 14 s. 249–270.

- 2013: Isomorphic processes. Grammaticalization and copying of grammatical elements. – Martine Robbeets & Hubert Cuyckens (toim.), *Shared grammaticalization. With special focus on Transeurasian languages* s. 101–109. Amsterdam: John Benjamins.
- JUNTILA, SANTERI 2015: *Tiedon kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa. Kanta-suomen balttilaislainojen tutkimushistoria*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1842-4>.
- KALIMA, JALO 1952: *Slaavilaisperäinen sanastomme. Tutkimus itämerensuomalaisten kielten slaavilaisista lainoista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 234. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KALLIO, PETRI 2006: On the earliest Slavic loanwords in Finnic. – Juhani Nuorluoto (toim.), *Slavicization of the Russian north. Mechanisms and chronology* s. 154–166. *Slavica Helsingensia* 27. Helsinki: University of Helsinki.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 18. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2009. http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/kks_etusivu.cgi (31.3.2018).
- KOIVISTO, AINO 2011: Sanomattakin selvää? ”Ja”, ”mutta” ja ”että” puheenvuoron lopussa. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7323-6>.
- KOIVULEHTO, JORMA 1999: *Verba mutuata, que vestigia antiquissimi cum Germanis aliisque Indo-Europaeis contactus in linguis Fennicis reliquerint*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 237. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KOVÁCS, MAGDOLNA 2009: Koodinvaihto ja kielioppi. – Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Päivi Pahta (toim.), *Kielet kohtaavat* s. 24–49. Tietolipas 227. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KUUJO, ERKKI 1963: *Raja-Karjala Ruotsin vallan alla*. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö.
- LAAKSO, JOHANNA – SARHIMAA, ANNELI – SPILIOPOULOU ÅKERMARK, ATHANASIA – TOIVANEN, REETTA 2016: *Towards openly multilingual policies and practices assessing minority language maintenance across Europe*. Bristol: Multilingual Matters.
- LEHIKOINEN, SANNA 2008: *Karjalaa vai suomea? Karjalan kielen säilymisestä suojärveläis-syntyisillä siirtokarjalaisilla*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- LEINONEN, MARJA 2002: Influence of Russian on the syntax of Komi. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 57 s. 195–358.
- LESKINEN, HEIKKI 1982: Etelä-Karjalan kielimuodot. – Yrjö-Pekka Mäkinen & Ilmari Lehmusvaara (toim.), *Karjala 2. Karjalan maisema ja luonto* s. 11–39. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy.
- MCENERY, TONY –XIAO, RICHARD –TONO, YUKIO 2006: *Corpus-based language studies. An advanced resource book*. London: Routledge.
- MASSINEN HENNA 2012: *Yleis- ja erikoisgeminaatio Ilomantsin karjalankielisten siirtolaisten idiolekteissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- MATRAS, YARON 1998: Utterance modifiers and universals of grammatical borrowing. – *Linguistics* 36 s. 281–331.
- 2000: Fusion and the cognitive basis for bilingual discourse markers. – *International Journal of Bilingualism* 4 s. 505–528.
- MUYSKEN, PIETER 1997: Codeswitching processes. Alternation, insertion, congruent lexicalization. – Martin Pütz (toim.), *Language choices. Conditions, constraints and consequences* s. 361–380. London: Routledge.
- POPLACK, SHANA 1980: Sometimes I’ll start a sentence in Spanish *y termino en español*. Toward

a typology of code-switching. – *Linguistics* 18 s. 581–618.

- PUNTTILA, MATTI 1998: *Impilahden karjalan sanakirja*. Lexica Societatis Fenno-Ugrica XXVII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- PYÖLI, RAIJA 2013: Rajakarjalaiset ja muuttuva identiteetti. – Pekka Suutari (toim.), *Karjalakuvaa rakentamassa* s. 159–181. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAARIKIVI, JANNE 2009: Itämerensuomalais-slaavilaisten kontaktien tutkimuksen nykytilasta – Jussi Ylikoski (toim.), *The quasiquicentennial of the Finno-Ugric Society* s. 109–160. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 258. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SARHIMAA, ANNELI 1995: Karjalan kansat ja kielet kontakteissa. Asutushistoriallista taustaa ja lingvistisiä seurauksia. – *Virittäjä* 99 s. 191–223.
- 1999: *Syntactic transfer, contact-induced change, and the evolution of bilingual mixed codes*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2016: *Karelian in Finland. ELDIA Case-Specific Report*. Studies in European Language Diversity 27. Mainz: Research consortium ELDIA.
- 2017: *Vaietut ja vaiennetut. Karjalankieliset karjalaiset Suomessa*. Tietolipas 256. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TAVI, SUSANNA 2015: *Rajakarjalaismurteiden venäläiset lainasanat*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20160039>.
- 2018: Rajakarjalaismurteiden kielikontaktit venäläiskopioiden taajuuden ja fonologian valossa. – *Lähivördlusi. Lähivertailuja* 28 s. 316–356. <http://dx.doi.org/10.5128/LV28.10>.
- THOMASON, SARAH GREY 2001: *Language contact*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- TIMBERLAKE, ALAN 2004: *A reference grammar of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- UUSITUPA, MILLA 2017: *Rajakarjalaismurteiden avoimet persoonaviittaukset*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology. No 117. Joensuu: University of Eastern Finland.
- UUSITUPA, MILLA – KOIVISTO, VESA – PALANDER, MARJATTA 2017: Raja-Karjalan murteet ja raja-alueiden kielimuotojen nimitykset. – *Virittäjä* 121 s. 67–106.
- VERSCHIK, ANNA 2008: *Emerging bilingual speech. From monolingualism to code-copying*. London: Continuum.
- 2014: Conjunctions in early Yiddish-Lithuanian bilingualism. Heritage language and contact linguistic perspectives. – Heli Paulasto, Lea Meriläinen, Helka Riionheimo & Maria Kok (toim.), *Language contacts at the crossroads of disciplines* s. 33–58. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- WADE, TERENCE 1992: *A comprehensive Russian grammar*. Oxford: Blackwell.
- WERTHEIM, SUZANNE 2003: *Linguistic purism, language shift, and contact-induced change in Tatar*. PhD dissertation. Berkeley: University of California. http://www.academia.edu/287738/Linguistic_Purism_Language_Shift_and_Contact-Induced_Change_In_Tatar.

Liite

Tutkimusaineisto

Pitäjä	Infor- mantti	Syntymä- vuosi- kymmen	Suku- puoli	DA	JA	HOT	VAIKKA	LIBO	TAI
Ilomantsi	1	1900	nainen	211	2345	1	63	0	184
	2	1880	nainen	28	134	0	12	0	13
	3	1890	nainen	12	528	0	63	0	37
	4	1910	mies	59	471	2	4	13	38
	5	1880	mies	1	311	0	5	0	8
	6	1900	nainen	2	257	0	1	0	1
	7	1870	nainen	9	512	1	40	0	36
	8	1890	nainen	88	332	0	23	0	44
	9	1880	mies	6	194	0	9	0	2
	10	1890	nainen	10	539	0	21	0	10
	11	1890	mies	9	982	0	34	0	29
	12	1880	nainen	5	228	0	9	0	35
	13	1900	nainen	0	2	0	0	0	0
Impilahti	14	1900	mies	14	92	0	3	0	12
	15	1880	nainen	34	139	0	27	0	1
	16	1890	nainen	140	559	11	34	1	9
	17	1880	mies	20	381	7	12	1	6
	18	1880	nainen	11	42	0	0	0	2
	19	1880	mies	22	75	0	1	4	6
	20	1890	nainen	10	164	2	4	0	3
	21	1900	nainen	13	154	0	4	0	10
	22	1880	nainen	110	241	3	19	0	23
	23	1890	nainen	51	306	0	11	0	47
	24	1880	mies	10	249	2	14	0	14
Korpiselkä	25	1890	nainen	11	185	0	6	0	16
	26	1880	mies	6	158	0	21	0	7
	27	1890	nainen	19	173	0	16	0	2
	28	1880	mies	13	414	0	14	0	30
	29	1880	nainen	41	268	1	20	0	15
	30	1870	nainen	692	127	5	61	12	53
	31	1870	nainen	255	73	1	23	3	22
	32	1870	mies	4	116	0	4	0	9
	33	1890	nainen	7	126	0	4	0	17
	34	1890	nainen	56	484	0	16	0	50
	35	1900	mies	65	48	2	10	1	16

TAVI & TAVI 'ja', 'tai'- ja 'vaikka'-merkityksiset lekseemit rajakarjalaismurteissa

36	1880	nainen	15	65	0	2	0	9	
37	1890	mies	1	102	0	5	0	3	
38	1880	nainen	22	140	1	16	0	10	
39	1880	nainen	31	248	0	24	1	17	
40	1870	nainen	206	15	2	8	5	27	
41	1880	nainen	26	1114	0	86	0	59	
42	1880	mies	35	34	0	9	0	10	
43	1880	nainen	85	99	2	4	4	28	
Suistamo	44	1890	nainen	12	67	0	6	1	15
	45	1890	nainen	0	2	0	2	0	0
	46	1890	nainen	21	65	0	7	0	1
	47	1890	mies	1169	628	41	38	14	195
	48	1890	nainen	216	42	2	1	4	5
	49	1900	nainen	103	64	0	2	0	5
	50	1870	nainen	83	137	0	12	3	10
	51	1890	mies	18	254	0	6	3	5
	52	1880	nainen	16	208	0	26	0	22
	53	1890	nainen	98	91	0	4	0	21
	54	1880	mies	54	424	4	17	0	18
	55	1870	nainen	36	1	1	3	1	0
Salmi	56	1880	nainen	8	177	1	4	0	5
	57	1880	nainen	42	315	0	7	1	11
	58	1880	nainen	253	44	1	10	1	3
	59	1910	mies	103	27	7	1	7	1
	60	1900	nainen	28	277	4	9	1	7
	61	1880	nainen	55	1	1	1	1	2
	62	1880	nainen	169	12	4	1	13	1
	63	1870	nainen	40	64	3	1	0	1
	64	1880	mies	4	104	1	6	1	8
	65	1880	mies	13	277	0	3	0	25
	66	1880	mies	37	196	3	21	5	4
Suojärvi	67	1890	nainen	27	147	1	3	6	4
	68	1890	mies	210	66	8	15	10	2
	69	1910	nainen	2	23	0	0	0	2
	70	1890	nainen	181	74	6	2	5	0
	71	1890	mies	99	7	12	2	6	0
	72	1890	nainen	122	33	3	2	0	1
	73	1910	nainen	0	8	0	0	0	0
	74	1870	nainen	297	181	16	5	9	3
	75	1880	nainen	46	150	1	6	0	2
	76	1880	mies	112	1	15	3	5	0

Contact-induced lexical variation of 'and', 'or', and 'though' lexemes in Border Karelian dialects

This paper studies the contact-induced lexical variation of lexemes with the meaning of 'and', 'or', and 'though' in Border Karelian dialects. Lexical variation is understood as L1 items varying with L2 semantic equivalents in synchronic bilingual speech. In Border Karelian dialects, the aforementioned L1 items are conventionalised global copies of Russian origin and their L2 equivalents are newer copies from Finnish. The research data is taken from the synchronic language corpus of Border Karelia, which consists of dialect interviews from the 1960s and 1970s. At that time, the Karelian-speaking informants had lived in the Finnish speaking area over 20 years.

The research position in this study is corpus-driven and the data handling is both quantitative and qualitative. The quantitative approach includes statistical nonparametric tests regarding the possible effect of extra-linguistic variables, i.e. home municipality, sex and age, on the variation between L1 and L2 items. Moreover, the qualitative data handling comprises an analysis of data examples and the most common two-word clusters. The aim is to investigate the quantity and the use of the L1 and L2 items in light of the code-copying framework and the theory of bilingual discourse markers.

The results show that home municipality is the only extra-linguistic variable showing statistically significant difference in the comparison of L1 and L2 particle use ($p < 0.001$), a fact that has a largely geographical explanation. Both parts of the particle pairs have similar meanings; however, not all of the functions of the Finnish originals are copied. In conclusion, bilingualism, geography, and pragmatics offer better explanations for contact-induced language change than social variables. In addition, the terminology of the code-copying framework aptly describes the bilingual particle use.

'Ja', 'tai'- ja 'vaikka'-merkityksisten lekseemien kontaktilähtöinen variaatio rajakarjalaismurteissa

Artikkeli käsittelee rajakarjalaismurteiden 'ja', 'tai'- ja 'vaikka'-merkityksisten ainesten kontaktilähtöistä leksikaalista variaatiota. Leksikaalisella variaatiolla tarkoitetaan kaksikieliselle puheelle tyypillistä tilannetta, jossa partikkelien kaltaiset L1-aineokset varioivat samanmerkityksisten L2-ainesten kanssa synkronisesti. Rajakarjalaismurteissa L1-aineokset ovat karjalaan konventionaalistuneita venäläisperäisiä globaaleja kopioita ja L2-aineokset niiden suomesta kopioituja läheisiä merkitysvastineita. Tutkimusaineistona on Raja-Karjalan korpus, joka koostuu noin 119 tunnista siirtokarjalaisten murrehaastatteluja 1960- ja 1970-luvuilta. Tuolloin karjalankieliset informantit olivat asuneet suomenkielisellä alueella yli 20 vuotta.

Tutkimusaineistoa tarkastellaan korpusvetoisesti sekä kvantitatiivisesti että kvalitatiivisesti: aiemmissa tutkimuksissa esiin nostettujen kielenulkoisten muuttujien eli kotipaikan, sukupuolen ja iän vaikutusta karjalaisen ja suomesta kopioidun aineksen variointiin testataan epäparametrisilla tilastollisilla menetelmillä. Lisäksi lekseemiparien merkitys-, kategoria- ja funktioeroja tutkitaan aineistoesimerkkien ja yleisimpien kaksisanaisten klusterien avulla. Tutkimuksessa hyödynnetään kontaktilingvistisen koodikopioimisen sekä kaksikielisen puheen partikkeleiden lainautumisen teorioita.

Tutkimustulokset osoittavat, että kielenulkoisista muuttujista vain pitäjien välillä esiintyy tilastollisesti merkitseviä eroja lekseemiparien variaatiossa ($p < 0.001$), mikä selittyy pitäjien maantieteellisellä sijainnilla. Aineistoesimerkit ja klusterit osoittavat lekseemiparien olevan läheisiä merkitysvastineita, mutta niiden funktiot eivät ole täysin identtiset. Aineokset ovat paradigmaattisessa suhteessa, joskaan kaikki suomen partikkeleiden funktiot eivät ole kopioituneet. Yhteenvetona voidaan todeta, että kaksikielisyys, maantiede ja kaksikielisten pragmaattinen prestiisikieli selittävät kontaktilähtöistä kielenmuutosta sosiaalisia muuttujia paremmin. Lisäksi koodikopioimisen teorian terminologia osoittautui toimivaksi kuvaamaan monilähtöistä konjunktiójärjestelmää.

Kirjoittajien yhteystiedot (addresses):
etunimi.sukunimi@uef.fi

Susanna Tavi ja Lauri Tavi ovat väitöskirjatutkijoita Itä-Suomen yliopistossa.